

OPENHEID, EERLIJKHEID, ACCEPTATIE EN RESPECT - WAAR HEBBEN WE DAT NOG GEHOORD?

Tekstbehandeling en waardeverduidelijking - een duik in de diepte

In dit artikel komen voor mij twee krachtlijnen samen : 1° het zoeken naar aanknopingspunten tussen een Von-nig taalonderwijs en de Amerikaanse humanistische pedagogie die onder de naam "Values Clarification" het mooie weer maakt in bepaalde westerse onderwijskringen ; 2° het behandelen van teksten op een min of meer normaalfunctionele wijze, en dan wel in de klassen van het technisch en beroepsonderwijs. Beide invalshoeken hebben een eigen achtergrond waarop ik even wil ingaan.

Wat het tweede punt betreft - de tekstenkwestie - verwijs ik naar een vorig artikel in VONK (1) waarin ik de mening verdedig dat de krant in eerste instantie een gebruiksartikel, een wegwerpproduct en een naslagwerk is, en dan ook als dusdanig in de klas behandeld moet worden. Weinig krantenartikels worden (volledig) gelezen en de motivatie om sommige toch te lezen is vrij primair : vooringenomenheid, voorkennis, aantrekkelijke titels en/of foto's, fangedrag, kalendermanie, winstbejag. Toch vormen ook in de krant lettertjes woorden, woorden zinnen en mits watruimdenkendheid die zinnen teksten. De beperkte kolomruimte, de tijdsdruk en de acute leesblindheid van sommige zettters zorgen ervoor dat er zelden literaire hoogstandjes in de dagbladen staan. Toch vormt de lectuur van de krant een erg hoog percentage van het leesvoer dat de meeste jongeren en volwassenen verorberen, en zijn de media belangrijke opinievormers en -bevestigers die aanleiding geven tot houdingen en standpunten en soms daden. De benaderingswijze (zie verder) van dit soort teksten is overigens gemakkelijk extrapoleerbaar naar de meeste andere geschreven en gesproken teksten.

Het is in het jaar 1980 dat het zoeken naar aanknopingspunten tussen VON en Values Clarification begon. De VON-conferentie van dat jaar diende o.a. de stroom "Waardeverduidelijking" op (2), die anders dan "traditionele" stromen (dramatische werkvormen, communicatie, thematisch taalonderwijs ...) niet zo dadelijk bij het moedertaalonderwijs aansloot. In ieder geval werd tijdens de volgende maanden wat geëxperimenteerd in de klas. Een en ander mondde toen uit in een artikel in Moer (3). Schrijfster was Dora Smees-

ters en duozitter uw dienaar. Onze/mijn voorlopige conclusie toen was dat "Values Clarification" motiverende, verantwoorde en boeiende activiteiten bood op voorwaarde dat een hele boel integratiewerk door de lesgever/geefster zelf werd gedaan. Hier dient bij vermeld te worden dat zowel op de conferentie als in de klaspraktijk werd uitgegaan van de enige vertaalde boeken die toen verkrijgbaar waren (4). Veel meer werd intussen niet vertaald maar een aantal boeken uit de verre Nieuwe Wereld kunnen nu geraadpleegd worden in diverse bibliotheken. Eén ervan geeft een interessanter uitzicht op de waarde van de waardeverduidelijking.

De methode van L. Raths, M. Harmin en S.B. Simon

De titel van het Moer-artikel uit 1981 was "Kennismaking met het bekende". Toen ging het dus al om een hernieuwd bezoek. Nu, in 1984, dreigen sommige van de uitgangspunten zo voor de hand te liggen of banaal te klinken dat men soms het gevoel heeft in een pedagogische réveil van 1968 terecht gekomen te zijn.

De leerling is een mens - dat is zowat het globale uitgangspunt. Afhankelijk van de invulling van het begrip "mens" kan hier eender welke pedagogie en didactiek op gebaseerd worden. Voor de Amerikaanse humanisten verloopt de redenering als volgt : enerzijds leven we in een wereld waarin iedereen de mond vol heeft van ontvoogding, opvoeding tot zelfstandigheid, kritische ingesteldheid en mondigheid van de leerlingen ; anderzijds wordt in de school nog steeds de totaliteit van het individu over het hoofd gezien en aandacht besteed aan één van de samenstellende delen : het verstand. Cognitieve aspecten krijgen alle of veel te veel aandacht, affectieve geen of te weinig (en psycho-motorische nog minder) (5). De eerste vertaalde boeken droegen als ondertitel "Emotionele en sociale ontwikkeling in het voortgezet onderwijs". Het belang van affectieve en sociale opvoeding is intussen een gemeenplaats geworden : niemand maakt er nog een punt van dat tijd moet worden ingeruimd voor vorming van de hele mens. Binnen dat toch wel ruim gebied richt "Values Clarification" zich vooral op - hoe raadt u het ! - het verduidelijken van waarden. Dit klinkt misschien hoogdravend omdat bij het horen van het woord "waarde" nogal vaak overtrokken cliché's opduiken : de waarde van het leven, zelfopoffering en martelaarschap, het dilemma tussen welvaart en welzijn enz. In dit geval gaat het echter om waarde met kleine "w" die in elke handeling ergens bepalend is : van het verkiezen van een bepaald automodel tot het af- of goedkeuren van een handeling van een bepaald iemand (waarin zowel die handeling als die iemand een doorslaggevende rol kunnen spelen). Erg belangrijk voor het vernieuwende in deze waardenverduidelijking is m.i. dat het uitgangspunt in

de persoon ligt die een of meerdere waarden "hanteert" (gebruikt) en niet in het voorwerp, de gebeurtenis of de persoon die "gewaardeerd" wordt. Dit impliceert o.a. dat er geen heilige huisjes bestaan die een waarde op zich hebben.

Zonder nog eens open deuren te willen instampen (ze hangen overigens al lang uit hun hengsels), vind ik het toch nodig te benadrukken dat deze benaderingswijze vrij interessante perspectieven biedt voor het beroepsonderwijs. Veel van het gebrek aan motivatie en interesse van de lln. (lees : geloof in de belangrijkheid en relevantie) waar iedereen zo de mond van vol heeft, valt te herleiden tot de grote kloof tussen de waardenwereld van de school, de lesgever/geefster, het handboek enz. en de waardenwereld van de zgn. lagere sociale klassen waartoe de meeste leerlingen uit beroepsklassen (zouden) behoren.

Onderwijs is natuurlijk altijd waardebevestigend of -veranderend geweest. Het verschil met Values Clarification ligt in de graad van bewuste affectieve en sociale vorming. Als leerling heb ik zelf nog de periode meegemaakt van "het grote spreken over de oerthema's" - periode die overigens verre van voorbij is. "Het werd geïntroduceerd door een groep jonge leraars (in verschillende disciplines) voor wie "democratie op school" geen ijdel begrip was : de leerlingen moesten ook hun zeg krijgen over de tijdsproblemen zoals abortus, rassendiscriminatie, parapsychologische verschijnselen en de doodstraf. Dat de leerlingen hun even eigen standpunt over de manier van lesgeven, het verdelen van taken en toetsen over de hele week, het dragen van sportieve kledij en dito haarsnit ... niet kwijt konden, mocht de pret niet drukken. De opgekropte "energie" kwam na twee uur boldriehoeksmeetkunde, één uur gammele fysica en één uur studie schromeloos vrij tijdens dit uurtje Parlement spelen, dat treffend kan gevisualiseerd worden met enkele beelden uit The Day After. Het vervolg was voorspelbaar : iedereen was de hete oorlog vlug beu en "het grote spreken over de oerthema's" werd vlug vervangen door "het kleine spreken over hobby's en vakantieplannen". Het enige concrete nut van het verbale geweld was dat het gemakkelijk werd de luidste retoren voor de leerlingenraad te verkiezen.

Alhoewel aan de basis van deze ijdele poging tot "inspraak" en "mondigheid" waarschijnlijk dezelfde gedachtengang lag als aan de "Values Clarification", liep een en ander uit de hand. Mijn kritiek op deze werkwijze is duidelijk :
- het gaat om zgn. hete hangijzers in pers en cafégesprek. Meestal wordt hier op een erg abstract niveau gepalaverd, weinig gerelativeerd en heerst de macht van de pikante slogan. Zelden wordt de abortus van mevrouw A vergeleken met die van mevrouw B - het gaat meestal om "Abortus Ja !" - "Abortus Neen !".

- het zwart-wit denken en sloganesk skanderen wordt in de klas overgenomen. Wat wil je ook anders ? De voorkomenis van de meeste leerlingen beperkt zich meestal tot de "gevleugelde woorden" van bekende figuren en kennissen. Concrete voorbeelden staan zelden ter beschikking en foute argumenten kunnen dan ook niet ontzenuwd worden. Vaak loopt de discussie uit op een PRO/CONTRA-patstelling.
- terwijl over die erg waardegebonden onderwerpen gediscussieerd wordt, wordt ook aardig aan waardevorming gedaan
 - zij het onbewust (maar afdoend)
- iedereen moet een mening hebben ; iedereen moet aan het gesprek deelnemen.
- de macht van het laatste woord (hoe absurd ook).
- er wordt gepraat als de leraar/lerares dat plant over onderwerpen die hij/zij kiest (de hiërarchie in het dagelijkse leven).
- van mening veranderen is vernederend ...

Tegenover zowel de leraar-zegt-wat-waardevol-is-als de "het grote spreken over de oerthema's - manie betekende Values Clarification een verademing. Hier wordt vertrokken van de waarden die leerlingen zelf hanteren t.o.v. concrete situaties. Zo wordt niet gevraagd wat men denkt over rassendiscriminatie en hoe men dat wil veranderen (over objectieve vraagstelling gesproken !) maar wel of men zelf ooit een kleine of grote discriminatie heeft ondervonden. Men hoeft er overigens niet op in te gaan : iedereen heeft het recht zich uit deze discussies terug te trekken of geen oordeel te vellen. Er wordt ook niet verwacht dat elke leerling spontaan met een antwoord op de vraag naar voren komt : er is tijd voor individuele arbeid voorzien. Dit lijken me drie facetten die de moeite waard zijn om bij elke discussie te beklemtonen :

- het uitgangspunt ligt bij de individuele leerling
- de leerling krijgt de tijd om na te denken of voor te bereiden
- men moet niet deelnemen en hoeft daarvoor geen reden op te geven.

Een vierde facet dat erg belangrijk is, is dat in het opbouwen van een waardenwereld verschillende stappen worden genomen - volgens Louis Rath's zeven. Bij "het grote spreken" wordt verondersteld dat men de zevende fase reeds bereikt heeft, m.a.w. dat de waardenwereld waarvan men uitgaat bij een handeling of beoordeling een vrij statisch gegeven is. Dit ontkent dat een leerproces doorlopen wordt bij het opbouwen van die waarden en plaatst ze in een "alles-of-niets"-kader.

Rath's onderscheidt de volgende zeven stappen :

1. Het vrij kiezen van waarden.
 2. Het kunnen kiezen tussen alternatieve waarden.
- KIEZEN

3. Het afwegen van de mogelijke gevolgen van het kiezen van een bepaalde waarde.
- WAARDEREN 4. Zich goed voelen met de gekozen waarde.
5. Openlijk uitkomen voor die waarde.
6. Handelen volgens de gekozen waarde.
- DOEN 7. Regelmatig en standvastig handelen volgens die waarde.

Elke fase is er helemaal geen borg voor dat de volgende bereikt wordt ! Op elk moment kan een volgende stap een ommekeer betekenen naar de vorige of helemaal terug de ladder af. Eén voorbeeld : men komt niet altijd openlijk uit in de klas voor de opinie die men heeft over een bepaalde situatie (o.a. door de sociale druk die er is om niet te erg anders te zijn dan de groep).

De fasering van het waardevormend proces heeft ook gevolgen voor de oefeningen die Sidney B. Simon uitwerkt. In die oefeningen zit dezelfde ladderstructuur en begint men geleidelijk. Of hoe Daniël met de witte muizen vriendjes werd vooraleer hij in de leeuwenkuil verzeild geraakte ...

De 70 "strategieën" die Simon uitwerkt dragen de volgende kenmerken :

- er zijn zowel individuele leermomenten als groepsmomenten.
- het gaat steeds om talig leren : formuleren, vragen, herhalen, bespreken, concluderen, schrijven ...
- het zijn speelse activiteiten - tot op zekere hoogte onbedreigend en met een affiniteit met dramatische werkvormen (dat ligt voor de hand : de situatiegebondenheid vraagt vaak om inleving en concrete ervaringen).
- psycho-motorische, affectieve en sociale en cognitieve elementen vormen samen het geheel.

Enkele voorbeelden van Simons strategieën

Een aantal eenvoudige strategieën zijn erg toepasbaar op bijna alle onderdelen van het moedertaalonderwijs, mits de nodige aanpassing natuurlijk. Ik gebruik(te) ze zowel als smaakmakers voor het beluisteren of lezen van teksten als voor het motiveren van meer persoonlijke en gemeende antwoorden op interpretatievragen.

Wat de werkwijze in het algemeen betreft, wil ik het volgende benadrukken :

- er kan niet genoeg gelet worden op het eerbiedigen van de twee fasen : de individuele en de collectieve. De nieuwsgierigheid is groot maar hoe vleidend dit ook mag zijn, is de kans groot dat er een discussie ontstaat tussen enkele leerlingen waardoor de anderen niet alleen gestoord worden maar ook beïnvloed in het formuleren van hun eigen mening.
- een mogelijkheid om dit wat in te tomen is het strikt beperken van de tijd die men individueel krijgt - hoe

onredelijk dit ook mag lijken. Verschillende oefeningen die ik gebruikte, werden pas interessant als bleek dat ze moeilijk op te lossen waren. Dat feit werd meer het punt van de discussie dan het onderwerp in enkele gevallen.

Voorbeelden : vind maar eens twintig dingen die je graag doet. Na punt 10 komen pas de heuse dingen (waar niemand voor uitkomt als eerste) of de onzinnige om de lijst te vervolledigen, te voorschijn.

- ook de planning van de hele lestijd kan voor een afgang of sukses aansprakelijk zijn. Het heeft niet veel zin om iets te beginnen als er geen kans bestaat om het (redelijk) af te maken. Net zoals voor andere werkvormen kan het nodig zijn schikkingen te treffen om langer dan één lesuur door te kunnen werken om doeltreffend te werken.
- de leraar als exhitonist is even taboe als de lerares als toeschouwer. Als leerlingen zich mogen terugtrekken zonder hun opvatting te verkondigen, mag de leerkracht niet aanwezig zijn als hij niets vertelt over zijn opinie ...
- conclusies kunnen meestal beter op de manier van praten getrokken worden dan op het discussiepunt waarover toch niemand akkoord gaat.

TWINTIG DINGEN DIE JE FIJN VINDT OM TE DOEN

De leerlingen maken een lijst met een aantal dingen die men fijn vindt om doen. Vraag je er twintig, dan zal je verbaasd staan over de moeilijkheden die je daarbij zelf ondervindt.

Achter de twintig dingen kan je vragen met symbolen aan te duiden of : (a) ze groeps- of individuele activiteiten zijn ; (b) ze minder of meer geld kosten dan bv. 200,- fr.; (c) of ze altijd zoveel betekend hebben als nu ; (d) of ze altijd zoveel zullen betekenen.

Afhankelijk van het lesdoel wordt de inhoud van de lijst veranderd, net als de symbolisering van bepaalde categorieën.

HET WAARDENSHEMA

In de plaats van de mening over de "oerthema's" te vragen, laat men de leerlingen weer in kolommen per thema (je kiest een vijftal thema's) bv. de volgende vragen beantwoorden :

- ben je trots op je standpunt ?
- ben je er al ooit openlijk voor uitgekomen ?
- heb je al ooit iets gedaan dat je standpunt duidelijk maakt tegenover anderen ?
- heb je al over de gevolgen van je standpunten nagedacht ?
- heb je met iemand er over gepraat voor je standpunt zoals het nu is, tot stand kwam ?

Afhankelijk van de tekst worden de vragen meer gericht op de specifieke inhoud. Hier wordt dus meer aandacht besteed aan het tot stand komen van de waarden dan aan de waarden zelf.

(S4) RANGSCHIKKEN

Net als de vorige strategieën gaat het hier om een lijstje dat opgesteld wordt en beoordeeld. Vrij naïef volgens sommigen maar erg handig om bepaalde onderwerpen vanuit de kant van de leerlingen aan te pakken.

Een voorbeeld uit Simons boek :

- rangschik volgens de orde van belangrijkheid :
 - Waar word je het kwaadst over ?
 - a. als een leraar je zonder respect behandelt
 - b. als een vriend niet naar jouw argumenten wil luisteren
 - c. als je ouders je zeggen wat je moet doen.

Zelf gebruikte ik de activiteit bij een luisteroefening over iemand die in een totaal vreemd appartement terecht komt omdat de gekregen sleutel toevallig ook op die deur paste (zo toevallig is dat niet ; ikzelf heb al minstens drie keer in een vreemde wagen gezeten zonder het te beseffen vooraleer ik probeerde te starten). De luisteroefening doe ik regelmatig maar enkel na 1981 met inleidende S4-rangschikking. Toen over het gevoel van de persoon in kwestie werd gesproken en of men zelf al zoiets neteligs had meegemaakt (hij wordt betrappt door een kwade conciërge die natuurlijk niets gelooft van zijn verhaal.), werd weinig begrip opgebracht voor het slachtoffer van dit misverstand. De laatste jaren begin ik met de oefening - rangschik de vijf volgende vervelende situaties volgens de graad van vervelendheid voor jou. Het ging dan om alle-daagse voorvalletjes zoals betrappt worden met je vriend(in) tijdens de schooluren (maar niet in de school) ; luidruchtig je ongezouten mening verkondigen over de leraar die achter je rug staat, je nieuwe brommer niet gestart krijgen de eerste dag dat je ermee naar school komt terwijl iedereen erbij staat

Het feit dat hier vergeleken moet worden voorkomt het zwart-wit denken over één bepaald probleempje en maakt relativisering mogelijk. Bij dit soort concrete vragen komt praktisch altijd wel iets naar boven dat men zelf heeft meegemaakt en dat - hoe onbenullig ook op zichzelf - de rangschikking sterk beïnvloedt.

De bespreking van de luistertekst over de onfortuinlijke jongeling veranderde wel van "zwart" naar "wit". De eerste keren klonk het vrij stoer van : de conciërge van de trap donderen, een mes tussen zijn ribben steken of vertellen dat men een familielid is, ofwel zaten de antwoorden vol met spitsvondigheden als : ik ken niemand die op een appar-

tement woont, dus kan ik me dat niet voorstellen, of ; ik zou de concierge uitleggen dat hij daar óók niet woont (en mijn oom politiecommissaris is ...). Door de waarden-verduidelijkingsoefening had men echter kleur moeten bekennen en werd de tekst iets begrijpender behandeld na het beluisteren.

Leerstof en waardeverduidelijking

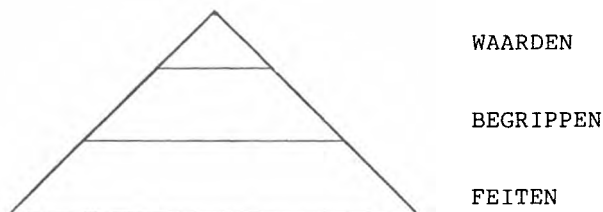
De kritiek op Rath's en Simon liep gek genoeg gedeeltelijk parallel met die op "het grote spreken". Beiden hebben de neiging een hokjesmentaliteit te bevorderen. De oerthema's zaten in het steriele, ver-van-de-deur-af-hokje ; de waardenverduidelijkende strategieën staan los van de leerstof en de lesinhoud (tenzij ze die volledig opvullen). Hier geldt hetzelfde verwijt als voor Verbale Expressie en Sociale Vorming ; nl. dat men aspecten van elke menselijke bezigheid of gedrag gaat losweken en in een hokje plaatsen. Ook in de lessen wiskunde en lichamelijke opvoeding komt een aardig stukje verbale expressie te pas en de sociale dimensie van literatuur, energiebeleid, milieu-beheer enz. kan niet ontkend worden, ook al komen die onderwerpen dan aan bod in de lessen moedertaal, scheikunde en biologie. Het was dus nodig om naar integratie van de oefeningen uit te kijken. Niet alleen om de bovenvermelde redenen maar vooral omdat de leerlingen in de praktijk vaak naar verbanden vroegen.

Integratie in moedertaallessen vond ik gedeeltelijk in Clarifying Values through Subject Matter (6).

In dit boek wordt dieper ingegaan op de relatie tussen leerstof en sociaal-affectieve vorming.

In zekere zin wordt het waardenschema van Rath's gewoon omgedraaid maar dan wel vanuit de kant van de school en dat is voor ons veel dankbaarder.

Schematisch volgt dan dit :

Een groot deel van wat in ons onderwijs wordt aangeleerd staat op het feitenniveau (de basis van de pyramide) : geschiedenis, namen, plaatsen, terminologie, symbolen

...

De feitenaanpak heeft zijn voordelen : teksten zijn vrij makkelijk te evalueren want een antwoord is juist of niet juist. Het is ook aanzienlijk makkelijker om feiten op een rijtje te zetten dan ze te bespreken.

De nadelen liggen voornamelijk op het punt van de aansluiting bij de leefwereld van de leerlingen : aangezien dit zelden zo is wordt een beroep gedaan op geheugenwerk.

Nochtans kan men niet buiten feiten - ze zijn nodig om te veralgemenen, te concluderen, samen te vatten. Het opzoeken, gebruiken en veralgemenen van die feiten blijft belangrijk.

Het begrippenniveau komt soms maar lang niet altijd aan bod. Begripsvorming houdt zowel abstractie van de concrete feiten als zingeving in en is een gecompliceerder activiteit dan geheugenwerk.

Begripsvorming heeft zijn voordelen : feiten worden geïntegreerd in categorieën en thema's ; zijn langer bruikbaar want eenvoudiger te onthouden en leiden gemakkelijker tot zelfstudie en - classificatie van feiten eens men ze baas is.

Een van de nadelen die de auteurs vermelden is dat veralgemening van feiten tot begrippen ook een foute veralgemening van de waardering van bepaalde feiten tot bepaalde begrippen tot gevolg heeft in de zin van "Ali is moe", "Giovanni is moe" ; dus gastarbeiders zijn lui.

Het niveau van de waarden is het smalste want daar komen diverse begrippen samen, zoals op het begripsniveau verschillende feiten samenkomen. Het weigeren te aanvaarden van een gekleurde schoondochter, het weigeren bedienen van kleurlingen in een herberg, de eis dat gastarbeiders België verlaten zijn allemaal feiten die o.a. tot het begrip discriminatie leiden. De laatste stap is die naar het waardenniveau waar leerstof en leefwereld van de leerlingen elkaar ontmoeten : interesses, ervaringen, houdingen, belangen, gevoelens en gedragingen, Het zou fout zijn hieruit af te leiden dat nu vragen als de volgende aan de orde zijn :

- discrimineer jij ook wel eens kleurlingen ?
- zijn er kleurlingen die minder gediscrimineerd worden dan andere ? enz.

Dit zijn nog steeds vragen die om een abstract antwoord vragen. De waardenverduidelijkende vragen zullen eerder aansluiten bij situaties zoals :

- ben jij ook wel eens buitengestuurd in een herberg of winkel zonder dat daar een goede reden toe was ?
- word je vaak beoordeeld omwille van je uiterlijk of manier van doen ?
- is er nog ergens een concreet verschil tussen "punks" en anderen als je kleding en haarsnit weg denkt ?

Eventueel zou begonnen kunnen worden met een oefening à la Sidney Simon, bv. een rangschikkingsoefening : naast wie zou je het minst graag wonen : een druggebruiker, een net vrijgelaten misdadiger, een publieke vrouw, een gastarbeider, ... (7)

De drie niveaus van de pyramide komen bij elk onderdeel van het leerproces voor. Dat ze de vorm van een spits toelopende figuur aannemen geeft jammer genoeg ook de graad van explicietheid in dat leerproces weer. Vooraleer verder te gaan met een aantal tekstbenaderingen volgens het pyramide schema, geef ik nog bondig het voorbeeld van Harmin, Kirschenbaum en Simon van een analyse op drie niveaus. Het is duidelijk dat een degelijke balans tussen de drie niveaus zoals in het voorbeeld niet steeds mogelijk en/of nodig is.

De Pilgrim Fathers (8)

De Pilgrims vluchtten uit Engeland om te ontkomen aan de vervolging en veroordeling van hun geloof. Ze gingen naar Nederland. De nieuwe taal en gewoonten verplichtten hen te zoeken naar een stukje grond waar ze hun ethnische geaardheid zouden kunnen bewaren. Ze kozen de Nieuwe Wereld. Ongeveer honderd volwassenen en kinderen verlieten Nederland aan boord van de Mayflower. De overtocht was moeilijk en pas in 1920 landden ze in Plymouth. De eerste winter daar was erg bar en de helft van de immigranten verloor het leven. Met de hulp van hun burens, Indianen, plantten ze hun eerste graan en groenten. Die eerste oogst was overvloedig ! Om dit te vieren nodigden de Pilgrims de Indianen uit om samen Thanksgiving Day door te brengen. Toen liep het echter mis omdat de ideeën over een religieuze viering sterk verschilden ...

Feiten

1. Gebruik woordenboek en encyclopedie om "ethnisch", "Nieuwe Wereld", Mayflower, Plymouth, immigrant te verklaren. Wat vertelt de encyclopedie nog meer over de Pilgrim Fathers ?
2. Waarom verlieten de Pilgrims Engeland ?
3. Welke problemen ontmoetten ze in Nederland ?
4. Hoe konden ze na hun aankomst overleven ?

Begrippen

1. Wat is een vooroordeel ? Geef enkele voorbeelden van hedendaagse vooroordelen ? Hoe kan zoiets blijven bestaan ?
2. Wat is culturele aanpassing ? Zijn andere vormen van aanpassing denkbaar ? Is er een verschil tussen de Pilgrims en hedendaagse vluchtelingen ?
3. Kan het begrip "wederzijdse hulp" ook vandaag nog gebruikt worden ? Ken je voorbeelden op klein- of grootschalig vlak ?

Waarden

1. Heb je zelf ooit meegemaakt dat iemand bevooroordeeld was tegenover jou of jij tegenover iemand anders ?
In welke situatie deed zich dat voor ?
2. Is er iets in je sociale of ethnische achtergrond waar je erg trots op bent - of net niet ?
3. Zou je zelf willen emigreren ?
4. Rangschik de volgende begrippen volgens je eigen voorkeur :
 - hulp aanbieden
 - hulp vragen
 - hulp ontvangen
 - helpenHoe voel je je als je hulp moet vragen ?

Enkele voorbeelden van tekstbenadering

Naast een groot aantal andere technieken neemt het waardenblad een belangrijke plaats in, zeker m.b.t. het moedertaalonderwijs (en taalonderwijs in het algemeen). Het gaat hier om een aantal (eerder) korte tekstfragmenten over hetzelfde onderwerp, waarbij de lezer gevraagd wordt een aantal opdrachten uit te voeren. Die opdrachten zijn meestal het rangschikken van de fragmenten volgens één of meerdere criteria, er een aantal uit te kiezen, aan te vullen, te vervangen door een eigen tekst enz. De verzameling teksten biedt, indien goed samengesteld, de mogelijkheid om een onderwerp vanuit verschillende standpunten en gezichtshoeken te belichten. Ook eerder anecdotische opmerkingen komen aan bod naast algemene bespiegelingen of traditionele dooddoeners. In een bijlage wordt als voorbeeld van zo'n waardenblad een reeks teksten over rollenpatronen van man en vrouw opgenomen (9). Andere voorbeelden van (gebruikte) waardenbladen zijn dat met een reeks uitspraken over ouders en kinderen (10) en een over leraarschap en onderwijs (11). Overigens dient zo'n verzameling niet altijd uit teksten te bestaan. Cartoons, stukken van langere strips, videofragmenten, gezongen of gesproken teksten, reclameslogans en -illustraties kunnen zeer goed in zo'n waardenblad geïntegreerd worden zonder het opzet te schaden. Waarschijnlijk bieden ze zelf een verruimend beeld over sommige thema's. Motiverend werken ze steeds.

Het samenstellen van zo'n blad is inderdaad een tijdrovende bezigheid, al was het maar omdat men zelden documentatie verzamelt vanuit meer dan één oogpunt. Nochtans zijn er een aantal mogelijkheden die niet zo diep in de lesreserves putten. Lijsten van één zin kunnen soms dienst doen. Zo is er een lijst, oorspronkelijk bedoeld voor beginnende leraren en leraressen, over "de leerling mag/moet ..." waar simpel "ja" of "neen" moet op geantwoord worden (12).

Dergelijke lijsten zijn gemakkelijk te maken en eigenlijk even goed door de leerlingen op te stellen. Verschillende tijdschriften en kranten publiceren overigens vaak langere artikels waarin botweg de meningen van een aantal mensen tegenovereen gezet worden. Een bepaald weekblad heeft zo rond nieuwjaar een overzicht van wat goed/slecht was in het voorbije jaar en wat de vooruitzichten zijn voor het volgende ; bij het overzicht zijn zo'n vijftigtal meningen betrokken ...

Een andere wijze om met een waardenblad om te springen is één tekst aan te bieden met een aantal vragen erbij. Meestal gaat het om een provocerende uitspraak maar dat hoeft lang niet altijd. Ook poëzie en proza komen in aanmerking voor een benadering vanuit de waardenwereld van de leerlingen.

Tot slot volgen hier nu vier voorbeelden van zo'n waardenblad-met-één-tekst. Bij het eerste voorbeeld (dat overigens ook uit het boek van Harmin e.a. komt) wil ik wel opmerken dat het om een van de voorbeelden die wél een "heet hangijzer" als onderwerp hebben, gaat nl. vervuiling van het milieu. Waar echter vrij theoretische, enthousiaste en radicale stellingnames tegen vervuiling voorkwamen bij het bespreken van "pollutie" in het algemeen, wijzigden velen hun mening op het punt van de praktische deelname aan de oplossing van het probleem (cf. vragen 3-4-5).

VERVUILING EN WINST

Mensen maken graag winst. Indien ze meer winst kunnen maken door de aarde te vervuilen, dan doen ze dat ook. Als meer winst kan worden gemaakt door een oude machine te vervangen, dan gebeurt dat ook. Het vermeerderen van de winst is de hoofdoorzaak van de hoge levensstandaard in het westen. Iedereen wil de omgeving wel beter maken tot dat meer en meer geld begint te kosten. Als er controle komt op vervuiling en dat kost iemands baan, dan is hij er echter zeer zeker tegen.

Beantwoord nu individueel de volgende vragen :

1. Ga je akkoord met het standpunt van de schrijver over mensen en wat ze het hoogste schatten ?
2. Kan je vijf zaken opnoemen die je hoger schat dan geld ?
3. Welke percentage van je inkomen zou je willen afgeven of besteden aan milieubeheer ?
4. Als je vijf elektrische toestellen zou moeten opgeven om de vervuiling in je omgeving te verminderen, welke zou je dan kiezen ?
5. Wat zou je denken van een wet die inhield dat jij en je familie het elektriciteitsverbruik met dertig procent zou moeten verminderen ? Zou je dit doen als er geen wet was ?

COMPUTERS : DE OCHTEND NA DE ROES (tijdschrift)

Tien jaar geleden schreeuwde men het van de daken : tegen 1980 heeft ieder huis zijn eigen computer, kan je vanuit je huis een bibliotheek raadplegen, post ontvangen of je krant lezen via je TV-toestel, en via de computer de warmte van je huis regelen of het gras laten afrijden. 1980 is er en de enige doorbraak van de mikro-electronica waarde man van de straat meteen mee te maken heeft zijn zakrekenmachientjes en de digitale kwartsuurwerken. Gadgets dus, speelgoed.

Zonder twijfel heeft de computer een geweldige, monsterachtige ontwikkeling doorgemaakt in de laatste jaren. Als de auto-industrie eenzelfde vlucht zou hebben doorgemaakt als de mikro-electronica, dan zou een Rolls Royce niet meer dan honderd frank mogen kosten en zonder problemen één miljoen kilometer moeten kunnen afleggen met slechts één liter benzine.

Inderdaad zijn de prestaties in de mikro-electronica indrukwekkend. Op een geheugentje van één millimeter dik en één vierkante centimeter groot kan men in sommige laboratoria al de inhoud van een halve encyclopedie opbergen en gelijk welk gegeven eruit in minder dan een duizendste van een seconde op een TV-scherm projecteren. Maar van al deze capaciteiten zijn er nog maar weinig die echt gebruikt worden. En als ze toch gebruikt worden is het vaak zwaar onder hun mogelijkheden.

1. Duid aan met + of - wat je appreciatie is van de mikro-electronica t.o.v.
 - optellen en aftrekken
 - rekenkunde
 - boekhouden
 - nadenken
 - vriendschap
 - containervervoer
2. Geef drie redenen om een Rolls Royce van 1 miljoen aan te kopen.
3. Wat zou er over u op een chip mogen komen ?
4. Wat vindt u verantwoord dat er over misdadigers op een chip komt ?
5. Som tien dingen op die u met een huiscomputer zou vereenvoudigen.

OORLOGSKLOK WIJST AAN ...

OORLOGSKLOK WIJST DRIE VOOR 12 AAN.

NEW YORK (UPI/DPA). De wijzers van de "Doomsday-klok" die al 36 jaar door een groep van wetenschappers gebruikt wordt om het gevaar voor een kernoorlog grafisch uit te drukken, zullen binnenkort drie minuten voor twaalf aanwijzen. De 46 wetenschappers - waaronder 18 nobelprijdraggers - die de klok bedienen, hebben gisteren de klok bijgesteld.

De laatste keer werden de wijzers verzet in 1981 toen begonnen werd met de ontwikkeling van kernwapens.

De klok staat in het James Franckinstituut van de universiteit van Chicago en wees in 1947 nog 7 minuten voor 12 aan. Voor gisteren stond de klok op 4 minuten voor 12.

1. Waarom krijgt dit gebeuren zo weinig aandacht ?
2. Zoek drie artikels in de krant van vandaag die volgens jou zonder noemenswaardige reden meer plaats van de zetter krijgen.
3. Wat is nou de functie van zo'n klok ?
4. Is het wel een klok ?
5. Als de klok bij het zogenaamde begin der tijden stond op 0 uur, wat zijn dan de redenen om ze bv. in 1981 al op zeven minuten voor twaalf te krijgen ? M.a.w. welke gebeurtenissen in onze geschiedenis zijn zo katastrofaal geweest dat de lange wijzer als het ware vloog ?
6. Stel zelf eens een klok op over problemen die volgens jou belangrijk zijn en waar de anderen de lange wijzer mogen bijtekenen.

BIJLAGEN : WAARDENBLAD

Marc's ouders geven uiteindelijk de voorkeur aan de technische opleiding voor hun zoon.

"Een jongen is beter met een gespecialiseerd diploma : hij moet later de kost verdienen. Waarom hem gaan volproppen met algemene vakken, waarmee hij niet aan een baantje geraakt ?"

En Leens ouders redeneren :

"We laten ons Leen humaniora beginnen. Slaagt ze niet, verliest ze een jaartje : dat is niet zo erg voor een meisje. Hoofdzaak is dat ze algemeen ontwikkeld is en over alles kan meepraten. Een diploma, een gespecialiseerd beroep is voor een meisje geen noodzaak."

Renée Van Mechelen.

De trap op en af

Bij het opgaan van de trap eist de etiquette in Nederland en België dat de man voorgaat. Deze regel stamt uit de tijd dat het onwelvoegelijk werd geacht wanneer een manook maar een tipje van een vrouwenenkel of -been te zien kreeg. En om de vrouw te behoeden voor steelse mannenblikken, behoorde de man dus op de trap voor te lopen. Het motief van de steelse mannenblikken is in deze veel openhartiger tijd verval- len, maar de etiquetteregel is blijven bestaan, waarschijnlijk op esthetische gronden - en niet ten onrechte. De korte rokken onthullen immers ook de minder welgevormde benen en niet iedere vrouw verstaat de kunst om sierlijk als een hinde de trap te beklimmen. Bij het afgaan van de trap laat de man de vrouw voorgaan.

A.M.J. Van Deinse

WAAR STA IK NU, NU IK ER BEN ?

Hier zijn we dan in de "Sensuous Seventies" aanbeland. Onze handtasjes zitten vol met de Pil, vrouwelijk-geurende deodorants en grote, geïllustreerde handboeken van sexuele technieken. We kunnen nu ook bij de Boy Scouts, op de lijst van de meest gezochte misdadigers terecht komen en naar bed gaan met eender welke man die we in een bar oppikken zonder ons goedkoop te voelen. Maar dit alles betekent niet automatisch GELUK. In feite hebben de veranderingen die tot sexuele vrijheid hebben geleid hun eigen problemen gecreëerd. De Pil is daarvan een voorbeeld : ze voorkomt zwangerschap maar kan bloedingen veroorzaken. Kies maar uit : kinderen of bloedklonters.

Trudy Baker & Rachel Jones

Een ander progressief geluid klinkt in het eerste nummer van De Zwijger, het satirisch weekblad dat zich voorneemt om de wereld met onbevooroordeelde ogen te bekijken. In deze tijd van is/esse-plaatsaanbiedingen verantwoordt de hoofdredakteur waarom hij gekozen heeft voor mannen als redakteurs en een vrouw als sekretaresse.

"Als het geslacht van de secretaris/esse ter sprake kwam, zei ik dat ik bezwaarlijk brieven kan dicteren aan een heer op mijn schoot, dat vond niemand een leuke opmerking. Ik wilde starten met schrijvende mannen, omdat ik verwacht - en weet - dat wij de komende weken en maanden als Atlanten de wereld zullen vertellen en fysieke weerbaarheid daarbij van doorslaggevend belang is. Een man kan halve nachten doorwerken, neuken uit het lege whiskyglas opdelen en met een scheurende beweging over zijn stoppelkin aansteken om vervolgens nog eens twee uur door te gaan.

"Bij ons lichtend voorbeeld, "Le Canard Enchaîné", werken ter redactie vijfendertig man in vast dienstverband, géén vrouw. Hoe kan dat ? vroegen wij tijdens een seminariebezoek aan Parijs. Dat is zo vergroeid, vertrouwde men ons toe, als wij een vrouw in dat herenspel katapulteren, gaat zij iedere avond met beurse billen naar huis. It's a Mens's World ...

"Zo apart zullen wij het nooit bakken, maar op het secretariaat zie ik geen man enveloppen dichtplakken, met de postbode parlementeren, charmant zijn aan de telefoon, orde in mijn aangeboren nonchalance brengen, de stand van de gemalen koffie bijhouden en ga zo door."

I. De Bie
J. Anthierens

Het moderne, individuele gezin is gebaseerd op de open of verborgen slavernij van de vrouw ... Binnen het gezin is hij de bourgeois en zijn vrouw stelt het proletariaat voor.

Friedrich Engels

TWEDE HOOFDSTUK : Uw gezondheid. - Uw dieet. - Uw dagelijks leven.
- Uw uiterlijk 23

I. De voornaamste punten van uw gezondheid : De meest voorkomende ongemakken gedurende de zwangerschap, 26 - Zwangerschapsziekten, 32 - Abortus, 34. - Indien u gedurende uw zwangerschap ziek wordt, 38 - Uw dokter, 41. - Medicamenten : mag u ze zonder gevaar innemen ? 44. - De resusfactor : wat hij is en wat hij doet, 44.

II. Uw dieet is de gezondheid van uw kind : Wat uw dieet moet bevatten, 48. - Moet men veel eten ? 54. - Wat goed is voor u, wat slecht is voor u, 57. - Enkele menu's, 61. - Lijst van voedingsmiddelen, 66.

III. Uw dagelijks leven : Uw werk, 64. - Reizen, 65. - Sport en gymnastiek, 69. - Slaap, 71. - Lichaamshygiëne, 71. - Hygiëne der geslachtsorganen, 72. - Omgang met uw echtgenoot, 73. - Giftige stoffen, 73. - Sigaretten, 73.

IV. Uw plicht, aantrekkelijk blijven : Uw figuur, 76. - Het teint, 80. - De huid, 81. - Het gebit, 81. - Het haar, 82. - De nagels, 83.

DERDE HOOFDSTUK : De geschiedenis van de baby vóór zijn geboorte... 85

De ontvangenis, 87. - Ziehier maand voor maand de groei van uw huid, 96. - Hoe het foetus leeft, 105. - Tweelingen, drielingen, vierlingen en vijfelingen, 109. - Hoe wordt uw lichaam een moederlichaam ? 112. - Duur van de zwangerschap, 119. - Zal mijn kind normaal zijn ? 123.

VIERDE HOOFDSTUK : De twee verrassingen die u wachten125
Meisje of jongen ? 127. - Op wie zal mijn kind lijken ? 132.

VIJFDE HOOFDSTUK : Voor de aanstaande vader141

Uw vrouw : wat u voor haar kunt doen vóór, tijdens en na de bevaling, 143. - Uw kind : de keuze van een voornaam, 148. - Hoe zult u uw kind opvoeden ? 149. - Wat u over de pasgeborene behoort te weten, 152. - De tien geboden voor de jonge vader, 155.

Laurence Pernaud

WAT HAAR PLEZIER ZAL DOEN

Dat u haar naar de dokter vergezelt als ze daar voor het eerst heengaat; dat u haar kamer in de kliniek met haar gaat uitzoeken; dat u haar, als ze eens nerveus is, meeneemt naar de bioscoop; dat u haar met dezelfde ogen aankijkt als toen ze nog haar slank figuurtje had.

WAT HAAR VERDRIET ZAL DOEN

Wanneer u, als u met alle geweld een zoon wilt hebben, daar al te veel over praat: er zijn 48,5 % kansen dat u een dochter krijgt; dat u haar vertelt dat u liever pas over twee jaar een kind had willen hebben; dat u haar toekomstige talenten als moeder in twijfel trekt en dikwijls praat over de hulp die haar schoonmoeder haar zal kunnen geven bij de verzorging van uw kind; dat u spotmet haar angst voor de bevalling of met de oefeningen die ze doet om die voor te bereiden.

Laurence Pernaud

M. Ik ben onbetaalbaar?

Ik hou van alles waarvan ik moet houden: ik hou van een mooi huis met zeven kamers. Ik hou van een Amerikaanse keuken waar ik alles in kan vinden wat ik nodig heb. Ik hou van een mooie tuin met een smetteloos gazon waar ik in kan barbecuen met leuke vrienden, waar ik 's zomers lekker lui in de zon kan liggen en een boekje kan lezen over het verrukkelijke leven. Ik hou van een kleurentelevisie waar ik zes of acht netten op kan krijgen, zodat ik vrije keus heb.

Ik hou van parketvloeren en berbertapijten waar ik op mijn blote voeten lekker in wegzak. Ik hou van een afwasmachine en van veel mooie kleren, van een zacht muziekje op de achtergrond en van een pittig likeurtje op zijn tijd.

En ik hou van een slaapkamer met een enorm groot bed en geparfumeerde lakens en van vakanties in verre landen.

Dat zijn de dingen waarvan ik hou; waarvan ik niet hou omdat de wereld daarmee zijn geld verdient.

En als de wereld geen geld verdient, verdient jij geen geld en verdien ik geen geld en kunnen we dus niet leven en kunnen we dus niet liefhebben. Als je me dat dus allemaal kunt bieden, dan hou ik van je.

J. Dan hou je niet van mij, dan hou je van de dingen die je daarnet allemaal opsomde. En die koop je dan door je aan mij te geven.

M. Ja, ik begrijp dat je me vreselijk materialistisch vindt, maar wat kan ik er nou aan doen? De wereld zit nu eenmaal zo in elkaar. Als ik die dingen niet heb, ben ik geen volwaardig mens, zegt de reclame. En ik wil graag volwaardig zijn, bovendien zou ik alleen maar denken aan alle dingen die ik mis en hoe zou ik dan aan de liefde kunnen denken.

J. Je ben cynisch.

- M. Ik ben nuchter. Het gaat gewoon om een koopcontract.
Jij zegt dat je van me houdt. Wat houdt dat in ?
Dat houdt in : dat je met mij naar bed wilt en verder dat je me inhuurt om je kinderen te baren en te verzorgen, je huishouden te doen en noem maar op.
Dat zijn nu niet direct de allerleukste karweitjes die ik me kan voorstellen. En dan proberen ze je wijs te maken dat opofferen je veel voldoening geeft, maar dan gun ik die voldoening graag aan een ander.
Oké, jij doet me een aanbod, maar dan heb ik toch zeker het recht om daar een redelijke vergoeding voor te vragen en optimale werkomstandigheden ?
J. Maar je komt toch niet bij mij in dienst ?
M. Als je van me houdt, waarom doe je me dan zo'n rotvoorstel ? Het kost me mijn zelfstandigheid en bovendien nog een hele sloot geld. Noem dat maar liefde. Op z'n minst zou ik daar dan wel wat voor terug willen zien, snap je ?

Otto Dijk

In ieder geval heeft ze niks te klagen. Komt ie niet altijd meteen na praktikum braaf naar huis ? Nou dan.

Andere jongens pakken nog even een borreltje, maar Jaap niet hoor, Jaap wandelt braaf naar de huiselijke stee. Ga maar na ; daar heeft ie toch met vorige week mee al drie keer een biertje met de jongens afgeslagen. Dat betekent toch wel iets als een vent zijn vrienden in de steek laat voor zijn meisje. Of ze verdomme al getrouwd zijn, lijkt het wel. Vandaag weer, precies hetzelfde liedje : al z'n makkers naar het café - maar hij zoet op weg naar het vrouwtje en de hartige hap.

Goed, het is wat later geworden dan anders. Hij had nog het een en ander met Jan na te praten. Maar dat biertje heeft ie toch maar mooi afgeslagen. Hoe laat is het eigenlijk ? Bijna zeven uur alweer. Geen zorg, Josien heeft ongetwijfeld gewacht met het eten. Goeie oefening voor d'r, kan ze vast wennen voor later. Binnenkort moet je er eigenlijk maar eens een avondje uitbreken, woensdag of zo. Biertje drinken, kletsen over het werk, een beetje lol maken met de jongens - dat soort dingen. Je kon niet elke avond thuiszitten.

Maar ze wordt een prima doktersvrouw, dat wel. Daar kan ie zichzelf mee feliciteren. Nu al is ze goed getraind, en ze heeft veel belangstelling voor zijn werk. En niet zo'n geëmancipeerd stuk, daar houdt ie helemaal niet van. Een vrouw hoort thuis, zo is het toch, en een doktersvrouw heeft nog genoeg te doen, telefoon aannemen, rekeningen uitschrijven, ga maar na. Josien is een kalme, die haalt zich geen onzin in d'r hoofd, goddank. Ja, want je zult toch maar zo'n vrouw als Rosa treffen. Dan ben je goed verkocht. Wat ie niet begrijpt, is dat die rector van die school waar ze werkt haar niet ontslaat. Zo'n lerares kan het image van de school toch geen goed doen, dat kan iedereen op z'n vingers natellen.

Hannes Meinkema

COEDUCATIE EN COINSTRUCTIE

Hier werd o.i. een enorme weg afgelegd. Wij mogen gerust stellen dat het Rijksonderwijs toonaangevend geweest en gebleven is om het sexistisch ghetto open te breken.

Wel komt het mij voor dat het nuttig is een inventaris op te maken en van de realisaties en van tekortkomingen en, waarom niet, overdrijvingen. Wij zijn akkoord dat een vrouw haar man moet staan, maar zijn wij soms niet te veel aan het proberen dat een man zijn vrouwtje kan staan ?

Willy Calewaert

WAARDENBLAD : ROLLENPATRONEN

Lees aandachtig de citaten en beantwoord schriftelijk en individueel de volgende vragen.

1. Zet een + of een - achter de uitspraken om aan te geven of je die positief vindt t.o.v. de vrouw.

1.	4.	7.
2.	5.	8.
3.	6.	9.
2. Duid aan met "W", "?" of "V" of je met de uitspraak akkoord gaat als zijnde WAAR, of VALS. "?" kan gebruikt worden om een gevoel van onbeslistheid of verwarring uit te drukken.
3. Vind je dat er uitspraken bij zijn die achterhaald zijn. Voor jou ? Voor de maatschappij ? Welke ?
4. Zijn er uitspraken bij die je sterk doen denken aan iets wat je zelf meegemaakt hebt, wat je ervaart als sterk doorwegend in je eigen omgeving, aan dingen die je gezien of gelezen hebt ... misschien aan andere uitspraken ? Welke ?

NOTEN

- 1) Walter De Hert, Van de schol naar de school : de krant, in : VONK, 84/1, blz. 28-39.
- 2) De stroom heette "Waardeverduidelijking". Begeleiders waren Michel Triest en Frans De Smedt. Dora Smeesters en ik verkozen de term "waardenverduidelijking" omdat het zowel een betere vertaling is als een exactere omschrijving van waar het om gaat : bij elke handeling komen tenslotte meerdere waarden aan bod.
- 3) Dora Smeesters & Walter De Hert, Kennismaking met het bekende, in : MOER 1981/5, blz. 12-21.
- 4) Louis Rath, Naar eigen waarden, deel 1 en Sidney Simon, Naar eigen waarden, deel 2.
- 5) Eigenlijk gaat het hier tevens om een stukje boeiende onderwijsgeschiedenis in de Verenigde Staten. In zekere zin kwam de aandacht voor houdingen en waarden van jongeren op gang door de zgn. Spoetnikshock - de paniekerige reactie van de Amerikanen toen de Russen en niet zij de eerste satelliet rond deze aardkloot wisten te lanceren. Naast de plotselinge aandacht voor de achtergeblevenen (door compensatieprogramma's) en optimale aandacht voor het aanwezige talent (al was het dan zelfs bij zwarten), kwam het magische woord "creativiteit" op de voorgrond. Daarmee wordt bedoeld dat kennis ook in boeken en computers opgeslagen kan worden en dat de wendbaarheid van de gebruiker nu erg belangrijk werd. Mensen die zich vlot en goed kunnen aanpassen wat hun verantwoordelijkheid en functie betreft, leken wel de betere toekomst te kunnen waarmaken. Vandaar was het maar één stap meer naar attitudevorming. Deze voetnoot geeft inderdaad een té zwart beeld, maar de tekst dan weer een té wit.
- 6) Overigens een moeilijk verkrijgbaar boekje : M. Harmin, H. Kirschenbaum & Sidney Simon, Clarifying Values, Through Subject Matter, Minneapolis, Oak Grove, 1973.
- 7) Hoe verwerpelijk ook geven deze clichématige bewoordingen aanleiding tot discussies vanuit verschillende standpunten - het overtrokkene ervan wordt vlug zelf een onderwerp.
- 8) Ingekorte tekst en bewerkte vragen.
- 9) Cyclus "Rollenpatronen voor leerkrachten", ingericht door de onderwijssector van de Volkshogeschool Elcker-Ik Antwerpen in februari en maart 1982.
- 10) De tekst zoals in Moer verschenen en op de conferentie gebruikt is als waardenblad eerst verschenen in de cursorische lectuur-versie van Gie Laenen, Leven, Overleven, bij uitgeverij De Sikkell.
- 11) Gebruikt bij de "kennismaking" in september 1982 op de aggregatieopleiding van de U.I.A.

- 12) Toen er nog "Scholen voor Vietnam" waren, bestond er ook zoiets als de Kritische Leraren Amsterdam. Ze tekenden wel voor de uitgave van de brochure maar niet voor het schrijven. Daarom heb ik het maar onder "anoniem" opgenomen in de bibliografie. De brochure zelf is intussen al erg lang in de anonimiteit opgenomen.

BIBLIOGRAFIE

An., Alle Begin is Moeilijk. Informatie voor beginnende leraren, Amsterdam, (Kritische Leraren A'dam), x.

W. De Hert, Van de schol naar de school : de krant, in : VONK, 1984/1, blz. 28-35.

M. Harmin, H. Kirschenbaum en Sidney B. Simon, Clarifying Values Through Subject Matter, Groveland Terrace, Minn., Winston Press. 1976, 146 blz.

J.P. Miller, Leer ze ook voelen. Onderwijsmodellen voor affectieve opvoeding, Haarlem, De Toorts, 1978, 193 blz.

L.E. Rath, Naar eigen waarden. Emotionele en sociale ontwikkeling in het voortgezet onderwijs. Deel I. - Basisboek, Rotterdam, Lemniscaat. 1978, 110 blz.

P. Roest, Humanistic Education, een verkenning, in : Leren en leven met groepen. Handleiding voor het werken in groepen, Alphen a/d Rijn, Samson, 1976, 1830-1-25.

B. Simon, Naar eigen waarden. Emotionele en sociale ontwikkeling in het voortgezet onderwijs. Deel II - Praktijkboek, Rotterdam, Lemniscaat. 1978, 168 blz.

D. Smeesters en W. De Hert, Kennismaking met het bekende, in : MOER, 1981/5, blz. 12-21.

R. Standaert, Kennismaking met waardeverduidelijking, in : IMPULS, 1979/80, nrs 1, 2 en 3.

P.L. van de Plas, Waardenontwikkeling door leerlingen, een gevoelig gebeuren, in : RESONANS, jan. 1979,

C.B. Volkmor, A. Langstaff Pasanella en L.E. Rath, Values in the Classroom, Columbus, Ohio, Merrill Publ. Co., 1977, 109 blz.

Walter DE HERT, Verbondsstraat 90, 2000 Antwerpen.